

Izvorni znanstveni rad
Prihvaćeno: 24. studenog 2025.
<https://doi.org/10.20901/pm.62.3.01>

Vojska Europske unije iz kantovske perspektive*

LOVRO GRGIĆ

Nezavisni istraživač

Sažetak

U tekstu nastojim pokazati kako bi se na aktualno pitanje o mogućnosti postojanja zajedničke vojske Europske unije moglo odgovoriti iz perspektive Immanuel Kanta, jednoga od njenih “duhovnih praotaca”. Razmatrajući Kantove stavove o ulogama supranacionalnih zajednica u izgradnji mira, o moralnoj dopustivosti samoga ratovanja (unutar zadanih ograničenja) te o odgovarajućim pravnim procedurama za pokretanje ratova, povežujem ih sa suvremenom europskom situacijom kako bih na pitanje o mogućnosti postojanja europske vojske ponudio potvrđan odgovor. Tvrdim da je, iz kantovskoga gledišta, suvremena Europska unija nešto najbliže ostvarenju mirotvorne supranacionalne zajednice te da, iz iste te perspektive, postoji moralni temelj za organiziranje zajedničkih vojnih snaga. Budući da u sadašnjem trenutku sigurnosna situacija Europe ne izgleda idealno, osnivanje zajedničkih vojnih snaga bila bi jedna od garancija dugoročne održivosti europskog projekta. Kao temeljni izazov na tom putu uočavam iznalazak deliberacijskih procedura koje bi istovremeno imale i legitimacijsku težinu (na europskoj razini) i razuman stupanj operabilnosti.

Gljučne riječi: Kant, Europska unija, vojska Europske unije, supranacionalne zajednice, rat

*Stoga neka se pripremi za rat onaj koji želi mir.
(Vegecije, Sažetak vojne vještine, Treća knjiga, predgovor)*

1. Uvod

Budućnost Europske unije svakako je jedno od “velikih pitanja” 21. stoljeća, a proponenti i oponenti te supranacionalne zajednice *sui generis* već dugo raspravljaju o tome što ona (ni)je i što (ne) bi trebala biti. Iz tog mnoštva pitanja jedno se, koncem

* Rad je izrađen u sklopu projekta Etika i društveni izazovi (EDI) na Institutu za filozofiju, praćen od Ministarstva znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske te financiran sredstvima iz Nacionalnog plana oporavka i otpornosti 2021.–2026. – NextGenerationEU. Sufinancirala ga je Hrvatska zaklada za znanost projektom Moralni napredak: Individualni i kolektivni (IP-2022-10-5341).

prve četvrtine 21. stoljeća, sve više izdvaja kao ono koje iz akademskoga prelazi u akutno, a glasi: treba li Europska unija imati svoju vojsku? U svijetu u kojem *Pax Americana*, barem na prvi pogled, sve manje vrijedi kao nešto neupitno, odgovor na to pitanje može se tražiti na različitim putovima, a jedan od njih vraća nas na sam početak. Immanuel Kant s pravom se smatra jednim od idejnih začetnika europskoga ujedinjenja. Stoga bi, kao skroman prilog toj raspravi, moglo biti vrijedno istražiti i kako bi izgledao Kantov odgovor na to pitanje, tj. što bi jedan od “praotaca” Unije imao reći o tome.

U ovome članku cilj mi je, prvo, u osnovnim crtama pružiti Kantove odgovore na pitanja o tome kako bi supranacionalne integracije trebale izgledati i čemu bi trebale služiti. Kada ti odgovori budu skicirani, posvetit ću se centralnom pitanju, a to je mogu li i trebaju li takve integracije, iz njegove perspektive, imati svoje vojske te čemu bi one eventualno mogle ili trebale služiti. Budući da je Kant ipak živio u drugačijoj Europi te da se i sam kolebao između nekih implikacija svojih postulata, jasno je da primjena njegovih razmatranja u suvremenim prilikama zahtijeva i određenu dozu naknadnog promišljanja, tako da bi rezultate ovoga istraživanja možda prikladnije bilo nazvati “kantovskima” nego Kantovima. Temeljna tvrdnja koju u članku zastupam jest da je Europska unija jedini entitet koji u suvremenom svijetu ima potencijal ostvarenja krajnjih ciljeva politike koji proizlaze iz Kantovih normativnih postulata. U skladu s tim postulatima nastojim pokazati da ne postoje načelne prepreke tomu da supranacionalna zajednica poput Europske unije ima svoju zajedničku vojsku; glavni problem koji na tom putu detektiram jest osmišljavanje konkretnijih deliberacijskih procedura koje bi istovremeno omogućile da odluke o zajedničkom djelovanju imaju i legitimacijski temelj i stvarnu operabilnost.¹

2. Supranacionalne zajednice iz Kantove perspektive

Tijekom 18. st., u vrijeme Kantova života (1724.–1804.), proces izgradnje modernih država, barem u zapadnoj i srednjoj Europi, već je bio poprilično odmakao, a u

¹ Temeljna argumentacijska zadaća koju u članku namjeravam “obaviti” jest davanje kantovskog odgovora na pitanje o mogućnosti i dopustivosti toga da supranacionalne zajednice poput Europske unije imaju svoje zajedničke vojske. Pri tome dvije važne tvrdnje uzimam kao manje ili više evidentne, uz vrlo kratku argumentaciju koja im ide u prilog. Prvo, da je suvremena Europska unija, u današnjem svijetu, nešto najslabije supranacionalnim integracijama kakve je Kant priželjkivao; nešto više o tome može se pročitati na kraju narednoga odjeljka. Drugo, da su današnje globalne prilike relativno opasne i nepovoljne za trenutni europski projekt; o tome govorim u četvrtom odjeljku (vidi, na primjer, fusnotu br. 9). Konjunkcija tih tvrdnji tada vodi do tvrdnje da suvremena Europska unija može i treba početi izgrađivati zajedničku vojsku. Ako se barem jedna od tih dviju tvrdnji ne prihvaća, tada i zaključak koji nudim, naime da Europska unija u ovome trenutku ima i potrebu i moralno opravdanje za organizaciju takvih snaga, postaje neodrživ (čak i ako se kantovska argumentacija koju ovdje nastojim (re)konstruirati načelno prihvaća). Drugim riječima, naglasak u tekstu nije na politološkim ili geostrateškim analizama, već primarno na normativnoj teoriji.

nekima od njih počeo se nazirati i nacionalni karakter takvih entiteta, premda je to još uvijek bilo daleko od Europe sazdane od nacionalno definiranih država kakvu danas poznajemo. U njegovoj rodnoj Pruskoj upravo se za njegova života mogla primijetiti izgradnja centralnog državnog aparata, koji pretpostavlja ukidanje srednjovjekovnih feudalnih odnosa, izjednačavanje podanika pred zakonom te oslanjanje na profesionalno činovništvo i impersonalnu upravu temeljenu na meritokraciji, a ne na nasljednim privilegijima.

Kao mislilac te epohe, Kant je razlikovao pojam *naroda* u političkom smislu, kojim on označava *građane jedne države* (ma kakav karakter ona imala), od pojma *nacije*, kod koje se radi o *uvjerenju o možebitnoj posebnoj povezanosti* pripadnika takvog naroda: “Pod riječju *narod (populus)* podrazumijeva se u jednom dijelu zemlje sjedinjena *skupina* ljudi ukoliko ona čini *cjelinu*. Onaj skup ili pak dio ljudi, koji se zajedničkim porijeklom smatra sjedinjenim u jednu građansku cjelinu, zove se *nacija (gens)*.” (Kant, 1798/2003, str. 187 [7:312]).² U tom pogledu Pruska je svakako bila država i imala svoje građane, tj. narod u političkom smislu; s druge strane, Kant prepoznaje i nekakav njemački nacionalni identitet (*ibid.*, str. 193 [7:317]), premda će njemačka nacionalna država nastati tek sedamdesetak godina nakon toga.

Kada Kant, dakle, govori o državama, one za njega ne moraju nužno imati nacionalni karakter u strogom smislu te riječi, premda prepoznaje i to kao jednu od mogućnosti. Međutim, nacionalnu državu nije smatrao prirodnim i krajnjim ciljem povijesti. Država je za njega “savez mnoštva ljudi koji je podvrgnut pravnim zakonima” (Kant, 1797/1999, str. 105 [6:313]) i u tom pogledu prvenstveno nešto što je nužni preduvjet vladavine prava i osiguravanja prava pojedinaca. U tom smislu ona je krajnja instanca za rješavanje sporova između jednakopravnih građana, koja osigurava njihovu pravnu jednakost upravo time što ih drži u situaciji međusobne simetrične prisiljivosti, gdje se “svakome pomoću dostatne *moći* (koja nije njegova, nego izvanjska), *zakonski* određuje i dodjeljuje ono što mu valja priznati kao njegovo” (*ibid.*, str. 104 [6:312]).

Država svoju ulogu može obavljati više ili manje učinkovito, ali problem s osiguravanjem istinske vladavine prava proizlazi iz činjenice da na svijetu postoji *veći*

² I na drugome mjestu Kant naglašava istu temeljnu ideju o tome da nacionalno zajedništvo proizlazi iz *fikcije* o zajedničkom porijeklu, po analogiji jedne obitelji, iako ta fikcija ima *stvarne* političke učinke: “Ljudi koji tvore narod mogu se kao domoroci po analogiji podrijetla predočiti kao pripadnici istoga *roda* (congeniti), premda to nisu: no kao oni koji su u intelektualnom i pravnom značenju rođeni od iste majke (republike) ipak takoreći tvore porodicu (gens, natio) čiji su članovi (državljeni) svi ravnopravni” (Kant, 1797/1999, str. 133 [6:343]).

Prilikom citiranja Kantovih djela prva navedena godina označava godinu izdanja izvornika, druga godinu prijevoda iz kojega se citat preuzima, a u uglatim zagradama navedena je odgovarajuća standardizirana paginacija Pruske akademije.

broj država, koje međusobno *nisu* u pravnim odnosima, tj. *ne* nalaze se u situaciji simetrije međusobne prisiljivosti. Umjesto toga, međunarodno je stanje anarhično, što se izravno kosi s idejom o vladavini prava:

Države, međutim, ne mogu tražiti svoje pravo putem procesa, kao na sudu, nego samo ratom i njegovim sretnim završetkom, *pobjedom*, a takvim načinom ne može biti konačno riješeno na čijoj je strani pravo, jer se *mirovnim ugovorom*, dođuše, toga puta završava rat, ali ne i ratno stanje, budući da se uvijek nalazi nov izgovor za sukob ([...] jer je tu svatko sudac u svojoj stvari). [...]

Kako, međutim, um s najvišeg prijestolja moralne zakonodavne vlasti apsolutno proklinje svaki rat kao pravni postupak, zahtijevajući, naprotiv, kao najneposredniju dužnost, mir koji se bez međunarodnog ugovora ne može ni stvoriti ni osigurati – to mora biti sklopljen savez posebne vrste, koji bismo mogli nazvati *savezom mira* (*foedus pacificum*). (Kant, 1795/2000, str. 125-126 [8:356])

Kao krajnji cilj politike, Kant je, dakle, postulirao globalni politički savez, koji bi svojim postojanjem trebao omogućiti vječni mir i istinsku globalnu vladavinu prava kao krajnji cilj povijesti. To je s vremenom postala vjerojatno najpopularnija tema iz cjeline njegove pravno-političke filozofije, koja mu je i priskrbila reputaciju jednoga od idejnih začetnika europskog ujedinjenja, ali među suvremenim kantovcima ne postoji konsenzus oko konkretnoga oblika koji bi to rješenje trebalo imati. Problem je složen, jer se i sam Kant kolebao između različitih varijanti, a u obimnoj suvremenoj literaturi mogu se naći zagovornici svake od njih (Kleingeld, 2006; 2014).

S jedne strane, Kantu je jasno da ideja istinski pravnih odnosa na globalnoj razini zahtijeva jednako rješenje kao i na lokalnoj:

Kad je riječ o međusobnom odnosu država, um zna samo jedan put za izlazak iz bezakonskog stanja neprekidnog rata: da se države jednako kao i pojedinci, odreknu divlje (bezakonske) slobode, da se prilagode javnim prinudnim zakonima, te da tako stvore *državu naroda* (*civitas gentium*) koja će se, naravno, sve više širiti dok naposljetku ne obuhvati sve narode na zemlji. (Kant, 1795/2000, str. 126-127 [8:357])

Međutim, on odmah uočava i temeljni problem povezan s takvim rješenjem, koji onda vodi k drugom mogućem obliku globalnoga zajedništva:

Ali kako to one [države], prema svom shvaćanju prava naroda, nikako ne žele, odbacujući time *in hypothesi* ono što je *in thesi* ispravno, to se na mjesto pozitivne ideje jedne *svjetske republike* može postaviti (ako ne želimo da nam sve propadne), kao negativni surogat samo jedan sve širi, postojan *savez* koji odbacuje rat i koji će zaustavljati bujicu protupravnih neprijateljskih sklonosti; no uza stalnu opasnost da bi one mogle provaliti [...] (*ibid.*, str. 127 [8:357])

Kant, dakle, predviđa barem dva paradigmatička slučaja. Prvi je neka vrsta *svjetske države*, entitet koji bi u konačnici imao globalni dohvat i raspolagao *silom*, kojom bi sve države članice mogao dovesti u istinsko stanje simetrične međusobne prisiljivosti, kao što je to slučaj s građanima pojedincima unutar granica pojedinih država. To je jedino *potpuno* rješenje dijagnosticiranog problema, što je Kantu posve jasno (“um zna samo jedan put za izlazak iz bezakonskog stanja neprekidnog rata”).

Međutim, on u obzir uzima i drugo rješenje, koje ima oblik *dobrovoljnog mirovnog saveza*, unutar kojega *ne* postoji legalna i legitimna centralna sila koja bi prijetnjom dovođila u red države članice. Njegovi razlozi za moguće odstupanje od naoko optimalnog rješenja su višestruki, te nije do kraja jasno koji je odlučujući. Uz konstataciju da postojeće države to “nikako ne žele”, te da “za države prema pravu naroda ne može vrijediti isto što i za pojedinca [...] jer kao države one već imaju iznutra pravni ustav, te su izvan dohvata vanjske prinude” (*ibid.*, str. 125 [8:356]),³ Kant se pribojava i toga da bi globalni opseg vlasti mogao naprosto biti nepraktičan te uslijed toga imati negativne posljedice koje vode do globalne despocije ili nečeg još goreg (“što je obujam vlasti veći, djelovanje zakona postaje slabije, a bezdušni despotizam, nakon što iskorišteni klice dobra, pada naposljetku u anarhiju”, *ibid.*, str.

³ Zanimljivo je primijetiti da i John Rawls, koji se u svojim kontraktualističkim nacrtima poziva na Kanta, ima potrebu napraviti sličan odmak, tj. uvesti razlikovanje izvornoga položaja (prirodnoga stanja) pojedinaca i naroda. U svojem *Pravu narodâ* izričito tvrdi kako se njegov vlastiti misaoni eksperiment s velom neznanja, koji se primjenjuje kako bi se utvrdila načela pravednosti koja će se primjenjivati na pojedince unutar *jednoga* društva, *ne* treba koristiti kao normativni heuristički pristup, na posve jednak način, i na globalnoj razini, tj. za normiranje *međunarodnih* odnosa:

Temeljna ideja jest slijediti Kantovo vodstvo onako kako ga je on skicirao u *Vječnom miru* (1795) i njegovu ideju o jednom *foedus pacificum*. Ja interpretiram tu ideju tako da ona izražava potrebu da započnemo s idejom društvenoga ugovora liberalnoga političkog koncepta ustavno demokratskoga režima i onda ju proširimo time što ćemo uvesti drugi izvorni položaj na drugom nivou, da tako kažem, u kojem predstavnici liberalnih naroda sklapaju dogovor s drugim liberalnim narodima. (Rawls, 1999, str. 10)

Slično kao i u Kantovu slučaju, brojni komentatori, poput Charlesa Beitzja, Thomasa Poggea i Briana Barryja, smatraju da ni Rawls nije bio dovoljno dosljedan u primjeni vlastitih temeljnih principa, tj. da je nepotrebno odstupio od njih na međunarodnom nivou, suviše respektirajući činjenicu postojanja zasebnih država iako je ona irelevantna s *normativne* strane; oni tvrde da bi se radi utvrđivanja pravednosti na tom nivou trebalo naprosto uzeti cijeli svijet kao *jednu* pozornicu za misaoni pokus s velom neznanja, u jedinstvenoj izvornoj poziciji koja obuhvaća *sve* pojedince na svijetu, a ne uvoditi drugi izvorni položaj, na drugom nivou, i odstupati od istinski univerzalnog moralnog kozmopolitizma (Chen, 2023). Za Kantovo kolebanje po pitanju primjene istih principa i na pojedince i na države vidi i komentar Byrdove i Hruschke o analogiji između pojedinaca i država u četvrtom odjeljku ovoga članka.

135 [8:367]). U konačnici primjećuje i da postojanje “međunarodnoga prava pretpostavlja da postoje mnoge susjedne države, nezavisne i odvojene jedna od druge” (*ibid.*), tj. da bi njihovo stapanje u globalnu državu na neki način moglo biti shvaćeno kao *ukidanje* međunarodnih pravnih odnosa, a ne kao njihovo uspostavljanje.

S jedne strane, Kant je očito nastavio razmatrati opciju prema kojoj “tom savezu ne smije biti svojstvena suverena vlast (kao građanskom uređenju), nego samo *združenost* (federativnost)”, odnosno prema kojoj to treba biti “savez koji se može u svako doba raskinuti, a prema tome se povremeno mora i obnavljati” (Kant, 1797/1999, str. 134 [6:344]). Tome nasuprot ostala je temeljna tvrdnja Kantove filozofije prava i politike kako je “prema postavci o proturječju, s pravom [...] ujedno povezana ovlast za prisilu nad onim tko ga krši” (*ibid.*, str. 28 [6:232]), uz jasan uvjet da ta dostatna moć prisile mora biti *izvanjska*, odnosno da nitko ne može biti policijski i pravosudni organ u vlastitoj parnici. To bi, pak, i dalje sugeriralo da istinski mirotvorni savez s *pravnom* dimenzijom nikako ne može biti isključivo dobrovoljan.

Ako se Kantova tipizacija još malo usustavi, čini se da je on u konačnici operirao s barem *tri* temeljna tipa supranacionalnih zajednica: *unitarnom svjetskom državom*, u koju bi se sve ostale stopile (što je, čini se, smatrao nepoželjnim); *globalnom federacijom zasebnih država*, u kojoj postoji instrument legalne i legitimne prisile nad državama članicama (što je, čini se, preferirao, ali možda smatrao neostvarivim); te, u konačnici, *dobrovoljnim savezom država* bez mogućnosti legalne i legitimne prisile nad državama članicama (u čemu je vidio suboptimalan, ali dohvatljiviji surogat idealnoga rješenja). Suvremeni kantovci ostali su, stoga, podijeljeni oko konačnog oblika koji bi rješenje problema trebalo imati, a barem dio njih smatra kako je Kant, kolebanjima i navedenim napomenama usprkos, ipak zagovarao neku vrstu države država, tj. federaciju država u kojoj postoji prisila (npr. Byrd i Hruschka, 2010; Kleingeld, 2006).

Usprkos tome što optimalno rješenje toga tipa iz praktičnih razloga možda nije moguće, te je samim time vječni mir kao “(krajnji cilj cijeloga međunarodnog prava) ipak neostvariva ideja”, Kant se nije dao obeshrabriti, te je smatrao kako su “i te kako ostvariva načela koja teže za tim, naime za sklapanjem takvih državnih saveza što služe neprekidnom *približavanju* vječnom miru” (Kant, 1797/1999, str. 140 [6:350]). Govoreći o mirotvornom savezu većeg broja država koji bi imao oblik *stalnog državnog kongresa* te kojemu bi svaka država mogla dobrovoljno pristupiti, Kant je bacio pogled u povijest vlastitoga kontinenta te ustvrdio kako se nešto toga tipa već bilo dogodilo

još u prvoj polovici ovoga stoljeća na skupštini zastupnika nizozemskih provincija u Haagu, gdje su ministri većine europskih dvorova, pa čak i najmanjih republika, iznosili svoje pritužbe na ratne sukobe što su ih jedni nametnuli drugima, zami-

šljajući tako cijelu Europu kao jedinstvenu saveznu državu koju su u tim svojim javnim sporovima prihvaćali tako reći kao suca; (*ibid.*)

Nije posve jasno na što se Kant ovdje referira, ali moguće je da se radi o događajima poput Utrechtskog mira iz 1713. i 1714., kojim je okončan Rat za španjolsku baštinu (*Utrechtski mir*, 2025), te Haaškog ugovora iz 1720., kojim su, nakon obnove neprijateljstava uslijed kršenja Utrechtskog mira, ponovno postignuti dogovori o suverenitetu i granicama u Europi (*Quadruple Alliance*, 2025); čini se da je Haag nakon njih (p)ostao neka vrsta diplomatskoga sastajališta europskih diplomata u prvoj polovici 18. st. (Byrd i Hruschka, 2010, str. 204), što je Kantu vjerojatno bilo poznato. U svakom slučaju, Kant lamentira što se nakon tih epizoda zamišljanje cijele Europe kao jedinstvene savezne države nije nastavilo odvijati u željenom smjeru, već je međunarodno pravo “poslije ostalo samo u knjigama, dok je iz kabinetā nestalo ili je nakon već počinjena nasilja u obliku dedukcija prepušteno tami arhivā” (Kant, 1797/1999, str. 140 [6:350]). Međutim, još je jednom imao potrebu napomenuti kako on pod *kongresom* “ovdje pak razumijeva samo proizvoljan skup različitih država koji se u svako doba može *raspustiti*, a ne savez koji bi se (poput američkih država) temeljio na državnom ustavu, te bi stoga bio neraskidiv” (*ibid.*, str. 141 [6:351]).

Bez zauzimanja stava o konačnom obliku traženog kantovskog rješenja, konstatirat ću da se ono može pojaviti u širokom rasponu od labavog dobrovoljnog saveza većeg broja država, koji se u svakom trenutku može razvrgnuti, do snažne globalne federacije, s nekom vrstom centralne sile, koja sve države članice može prisiliti da se pridržavaju pravnih okvira. Svim tim rješenjima ipak je zajednička Kantova tvrdnja da bi, u ime globalne vladavine prava i puta prema vječnome miru, sve članice takvih supranacionalnih tvorevina trebale imati republikanski karakter, pod čime on prvenstveno podrazumijeva trodiobu vlasti te neku vrstu deliberacijskih praksi predstavljanja tzv. opće volje u zakonodavnim tijelima.⁴

⁴ Kantov nacrt poželjnoga funkcioniranja političkih institucija na tragu je suvremenog koncepta liberalne predstavničke demokracije. Prema direktnoj demokraciji atenskoga tipa bio je vrlo sumnjičav, tvrdeći kako “ona utemeljuje izvršnu vlast gdje svi odlučuju o jednom ili možda protiv jednoga (koji, prema tome, nije s tim suglasan), tako da odlučuju svi, koji ipak nisu svi. A to znači proturječnost opće volje same sa sobom” (Kant, 1795/2000, str. 122-123 [8:352]). Stoga je, prema njegovu nacrtu, nužna istinska trodioba vlasti: “Svaki oblik vladanja koji nije *predstavnički* zapravo je *izobličen*, jer zakonodavac ne može u jednoj istoj osobi biti i izvršitelj svoje volje [...] Stoga se može reći: što je manji broj osoblja državne vlasti (tj. broj onih koji vladaju), to je veća njena reprezentacija, to više odgovara državni ustav mogućnosti republikanizma [...]” (*ibid.*, str. 123 [8:353]).

Tek postojanje institucionalnih, apriornih ograda, vezanih za pravne okvire i za to što uopće može ili ne može biti predmet odlučivanja glasanjem, postavlja pozornicu za javljanje istinski opće volje u razlici spram puke vulgarno-demokratske majorizacije: “[N]ijedna istinska repu-

Ne ulazeći u dublje analize, može se primijetiti kako sve članice današnje Europske unije, barem nominalno, zadovoljavaju te formalno shvaćene republikanske norme. Istovremeno sama Unija jest entitet kojem i druge države mogu dobrovoljno pristupiti (barem u teoriji, i uz pristanak trenutnih članica – Srbija, Crna Gora, Bosna i Hercegovina, Turska...); ona je dobrovoljan savez koji načelno jest raskidiv i kojega se može napustiti (Brexit); nema svoj ustav (jer Lisabonski ugovor to nije) niti brojne druge elemente državnosti (npr. svoju vojsku). Pa ipak, stupanj integracije njenih država članica znatno nadmašuje puki dobrovoljni kongres suverenih nacionalnih država (što bi bio opis primjereniji Ujedinjenim narodima), te je i u svojoj mirotvornoj funkciji daleko nadmašila sve dosadašnje pokušaje toga tipa (poput Lige naroda i Ujedinjenih naroda).

Na temelju rečenoga tvrdim da je Europska unija, u svom sadašnjem obliku (ma kakav on bio), jedini entitet koji na globalnoj razini ima potencijal ostvarenja krajnjih ciljeva politike koji proizlaze iz Kantovih normativnih postavki; samim time ona je iznimno vrijedan “eksperiment”, koji bi, ako se te postavke prihvaćaju, trebalo očuvati i zaštititi. A jedan od instrumenata zaštite na međunarodnom polju može biti i vojska.

3. Vojske i ratovi iz Kantove perspektive

Iako je tvrdio kako “um s najvišeg prijestolja moralne zakonodavne vlasti apsolutno proklinje svaki rat kao pravni postupak”, Kant nije bio pacifist u strogom smislu te riječi. Njegovi stavovi o ulozi ratovanja bili su slojeviti,⁵ a među uvjete

blika nije i ne može biti ništa drugo doli *predstavnički sustav* naroda koji sjedinjuje sve državljane i preko njihovih zastupnika (deputata) u ime naroda vodi računa o njihovim pravima” (Kant, 1797/1999, str. 132 [6:341]). Tome je tako zato što je to “jedino trajno državno uređenje u kojemu *zakon* vlada sam, neovisno o bilo kojoj osobi; ono je krajnja svrha svekolikog javnog prava, stanje u kojemu se može konačno dodijeliti svakome svoje” (*ibid.*). Ključno je samo da predstavnici naroda prilikom formuliranja svojih odluka budu vođeni tim formalnim okvirima, apriornim normama koje ograničavaju moguće teme deliberativnih praksi (“ono što narod sam o sebi ne može odlučiti, to također o narodu ne može odlučiti ni zakonodavac”, Kant, 1793/2000, str. 88 [8:305]).

Više o tome zašto je, prema Kantovu nacrtu, postojanje republikanskih poredaka u državama nužni preduvjet puta prema vječnome miru vidi u narednome odjeljku, gdje se upravo njihova unutrašnja struktura povezuje s njihovom (navodnom) inherentnom sklonošću miru.

⁵ Kant je odbacivao rat kao *pravni* postupak, jer u njemu *sila* zamjenjuje *pravo* – to što je netko snažniji od drugoga i bio ga je u stanju pobijediti ne govori ništa o tome čiji je zahtjev u međusobnom sporu bio opravdan(iji). Primjećivao je kako su ljudi često skloni sam rat smatrati nečim ne samo prirodnom već i plemenitim, pa se “*ratnička hrabrost* smatra (kod američkih divljaka jednako kao i kod europskih, u viteško doba) za nešto od neposredno velike vrijednosti, i to ne samo *dok rat traje* (što bi bilo opravdano), nego i zato *da bi bilo rata*, pa ga često započinju samo da tu hrabrost pokažu” (Kant, 1795/2000, str. 133 [8:365]).

koji bi trebali dovesti do njegova ukidanja definitivno nije ubrajao polaganje oružja i bezuvjetnu kapitulaciju pred nasilnicima. Kao dugoročni preduvjet uspostave vječnoga mira zagovarao je, doduše, ukidanje profesionalnih stajaćih vojski (Kant, 1795/2000, str. 116-117 [8:345]); no, dozvoljavao je da se i to, uslijed nepovoljnih okolnosti, odgodi, iako ne gubeći iz vida krajnji cilj (*ibid.*, str. 119 [8:347]). U osnovnim crtama izložio je i *moralne* i *pragmatične* obzire koje bi trebalo imati prilikom vođenja ratova, a sve radi približavanja vječnome miru.

Iako se s tim *moralnim* stavom nije slagao, i on je ratu davao važno *pragmatično* mjesto u (ljudskoj) prirodi, tvrdeći da kroz tzv. “*nedruževnu društvenost ljudi*” (Kant, 1784/2000, str. 22 [8:20]) priroda ljudskom sebičnošću potiče ljude na *sukobljavanje*, ali ih istovremeno prisiljava i na *kreativnost* upravo kako bi razvili sredstva za daljnje nadmetanje. To, pomalo paradoksalno, dovodi do različitih i brojnih, dugoročno pozitivnih pomaka na znanstvenom, ali i na društvenom te kulturnom planu ljudske *suradnje*, a to vrijedi i za *rat*: “[N]a onom stupnju kulture na kojemu se ljudski rod još nalazi, rat je i dalje nužno sredstvo da se ona unapređuje; i tek nakon što se (bogzna kad) optimalno ostvari kultura, mogao bi vječni mir biti za nas spasonosan, a zahvaljujući kulturi jedino i moguće” (Kant, 1786/2000, str. 55-56 [8:121]).

Uzimajući u obzir da je ratove smatrao dijelom prirodnoga mehanizma (“[z]a sam rat nije potreban osobit povod, on je izgleda nakalemljen na ljudsku prirodu”, Kant, 1795/2000, str. 133 [8:365]), koji se na duge staze može i pragmatično iskoristiti za moralne ciljeve, postaje lakše razumjeti i najzračudniji komentar koji je Kant dao o ratovanju:

Čak rat, ako se vodi u redu i sa svetim štovanjem građanskih prava, ima u sebi nešto uzvišeno, pa ujedno on način mišljenja naroda, koji ga onako vodi, čini utoliko uzvišenijim, ukoliko je taj moral bio izvrnut većem broju opasnosti i ukoliko se srčanije mogao obraniti od njih. Dugotrajan mir naprotiv čini, da prevladava samo trgovački duh, a s njime niska sebičnost, kukavičluk i mekuštvu i obično ponižava način mišljenja naroda. (Kant, 1790/1957, str. 102 [5:263])

Čini se da ovdje Kant veliča ne samo *ratničku hrabrost* koja se očituje kada si na nju prisiljen (“što bi bilo opravdano”) nego i ratovanje *samo po sebi*, pod uvjetom da je opravdano (“ako se vodi sa svetim štovanjem građanskih prava”), proglašava nečim *uzvišenim*. Za ispravno razumijevanje toga treba imati u vidu da on osjećaj *uzvišenoga* ne vezuje primarno uz *etičke*, već uz *estetičke* sudove. To je, po njegovu shvaćanju, osjećaj koji proizlazi iz suočavanja s nepojmljivo velikom predodžbom prirode u njenoj dinamičkoj snazi (npr. velika oluja) ili dimenziji (npr. ogromne planine), a “pogled na njih postaje to privlačniji, što je strašniji, samo ako se mi nalazimo u sigurnosti”, budući da nam taj odmak omogućuje “da mi u sebi otkrijemo moć posve druge vrste, da im odolimo, što nam ulijeva odvažnost da se ogledamo s prividom svemoći prirode” (*ibid.*, str. 100 [5:261]). Ta moć druge vrste jest spoznaja da su naše moralne vrijednosti, u svome apsolutu, veće od bilo koje prirodne nepojmljivosti, jer čak ni tako moćnu prirodu ne priznajemo “kao takvu silu, pred kojom bismo se imali sagnuti, ako bi se radilo o našim najvišim načelima i njihovoj obrani ili napuštanju” (*ibid.*, str. 101 [5:262]). Imajući to u vidu, snimka nenaoružanoga čovjeka koji sam, svojim tijelom, zaustavlja nesumjerljivo moćniju kolonu tenkova na Tiananmenskom trgu u nama može izazvati osjećaj uzvišenoga (Fendt, 1995) jer mi nismo taj čovjek, nego snimku gledamo u sigurnosti svoje sobe, a njegov čin je s moralne strane neproblematičan (jer uključuje “sveto štovanje građanskih prava”).

Stajanje vojske smatrao je dugoročnim faktorima nestabilnosti i stoga nepoželjnima već iz *pragmatične* perspektive. U njima je vidio nešto što samim svojim postojanjem stvara prijetnju rata i tako provocira susjedne države, koje u njima vide faktor kojem se i same moraju prilagoditi spremanjem za rat. Taj mehanizam, po njegovu mišljenju, dovodi do neizbježne utrke u naoružanju, koja velikim financijskim troškovima stvara iskušenje da se ti skupi instrumenti i upotrijebe kada su na njih već utrošena tolika sredstva: “[M]ir konačno postaje još mučniji od kratkoga rata, pa takve vojske postaju same po sebi uzrok napadačkih ratova kojima se želi postići rasterećenje” (*ibid.*, str. 117 [8:345]).

S *moralne* strane, Kant je također smatrao problematičnim to što su u plaćeničkim vojskama ljudi “upotrijebljeni kao prosti strojevi ili oruđe u ruci nekoga drugog (države), a tako nešto se ne može dovesti u sklad s pravom čovjeka u našoj vlastitoj osobi” (*ibid.*, str. 116-117 [8:345]). Drugim riječima, tvrdio je da maksima korištenja plaćenika krši moralni standard uspostavljen kategoričkim imperativom time što ljude svodi na puke strojeve za ubijanje i potrošna sredstva, opisujući to kao situaciju u kojoj cinični vladar smatra kako “[k]ovač koji ima kliješta neće svojim rukama vaditi usijano željezo iz žeravice” (*ibid.*, str. 117 [8:345]).

U ranonovovjekovnoj Europi, kojom su uglavnom vladali apsolutistički monarsi, vodeći dinastičke ratove plaćeničkim vojskama bez izraženog nacionalnog karaktera, Kant je zaista s pravom mogao tvrditi da takav model potiče frivolno ratovanje za privatne interese, uz služenje ljudima kao šahovskim pijunima na velikoj ploči europske strategije. No, nije samim time smatrao da je svaka vojna služba štetna i moralno neprihvatljiva. U razlici spram plaćeničkih regimenti, koje ratuju i ginu prvenstveno radi novca, držao je kako je sasvim “druga stvar kad se građani dobrovoljno, s vremena na vrijeme, vježbaju u rukovanju oružjem, kako bi tako sebe i svoju domovinu osigurali od napada” (*ibid.*). Uparivanju apsolutističkih monarha i plaćeničkih vojski kao toksične kombinacije koja potiče neprestano ratovanje za privatne interese i opću štetu Kant je suprotstavio republikanski ideal državnog ustroja. U njega je polagao velike nade i smatrao kako sam po sebi pogoduje mirotvorstvu već iz *pragmatičnih* razloga.⁶

⁶ Kanta se, između ostaloga, može smatrati i jednim od preteča suvremene teorije demokratskoga mira, čiji zagovornici konstatiraju da pristojno uređene liberalne demokracije, barem u principu, ne ratuju međusobno, pa je povećanje broja takvih režima najbolji (jedini?) garant globalnoga mira. Kako kaže Rawls, i tu očito inspiriran Kantom:

Usporedite demokratska društva s nacionalnim državama ranonovovjekovnog perioda u Europi. Engleska, Francuska, Španjolska, Habsburška Austrija, Švedska i druge vodile su dinastičke ratove za teritorij, ispravnu religiju, za moć i slavu te za svoje mjesto pod suncem. To su bili ratovi monarha i kraljevskih kuća; unutrašnja institucionalna struktura tih društava činila ih je inherentno agresivnima i neprijateljskima prema drugim državama. Ključna činjenica mira među demokracijama počiva na *unutrašnjoj* strukturi demokratskih društava, koja

Ako se traži pristanak državljana da bi se zaključilo “treba li rata biti ili ne”, ništa nije prirodnije doli to da će oni dobro promisliti prije nego se upuste u tako opasnu igru da svojim glasovima sebi pribave sve patnje rata, a to je: da sami ratuju, da plaćaju ratne troškove vlastitom imovinom, da s mukom popravljaju pustoš što rat za sobom ostavlja i, napokon, da se zlo prevrši, da sami snose teret dugova koji zagorčavaju i sam mir, a koji se nikada ne mogu otplatiti zbog blisko predstojećih novih ratova. Naprotiv, u ustavu koji nije republikanski i u kojem podanik nije građanin, rat je nešto najjednostavnije na svijetu, jer državni poglavar nije ravnopravni državni suputnik, nego njezin vlasnik, te zbog rata ne trpi ni najmanju oskudicu [...] Stoga on može otpočeti rat i zbog najmanjih sitnica, kao kakav veseli izlet [...] (*ibid.*, str. 122 [8:350])

Uz smanjenu mogućnost za pokretanje ratova, Kant je samo republikama pripisivao svojstvo mobilizacije za rat na *moralno* prihvatljiv način. Jedino tu, po njegovu mišljenju, *ne* dolazi do kršenja kategoričkoga imperativa, odnosno upotrebe ljudi kao pukih sredstava. Pravnu osnovu po kojoj bi se ljude smjelo slati u rat mimo odgovarajućih *republikanskih procedura*, tj. pukom suverenovom zapovijedi, on proglašava ništetnom jer

vrijedi doduše za životinje, koje mogu biti čovjekovo *vlasništvo*, ali se nipošto ne može primijeniti na čovjeka, a pogotovo ne na državljanina, koji se u državi uvijek mora smatrati suzakonodavnim članom (ne pukim sredstvom, nego ujedno svrhom po sebi), te dakle preko svojih predstavnika mora slobodno pristati ne samo na ratovanje uopće nego i na svaku objavu rata napose, a samo pod tim ograničavajućim uvjetom može država njime raspolagati u toj opasnoj službi. (Kant, 1797/1999, str. 135-136 [6:346])

Uz pragmatične i moralne obzire koje je važno imati u vidu prilikom *pokretanja* ratova, Kant je smatrao kako za dugoročnu mirotvornu perspektivu slične obzire treba imati i prilikom *vođenja* samih ratova. Tu je, s pragmatične strane,

nisu sklona ratovanju osim u samoobrani ili u teškim slučajevima intervencije u nepravedna društva kako bi se zaštitila ljudska prava. Budući da su ustavom uređena demokratska društva sigurna jedna od drugih, među njima vlada mir. (Rawls, 1999, str. 8)

Na tragu toga Rawls tvrdi kako je povijesno svjedočanstvo o nepostojanju ratova između pristojno uređenih liberalnih demokracija u posljednjih dvije stotine godina najbolji empirijski dokaz pravilnosti koje postoje u međunarodnim odnosima; ipak, priznaje kako takvi režimi ratuju s neliberalnim i nedemokratskim društvima, a ponekad su skloni destruktivnom upletanju u unutrašnje prilike režima koji pokazuju barem neke osobine demokracija u nastajanju, kao što je to SAD činio, npr., u Čileu (Allende), Guatemali (Arbenz) i Iranu (Mossadegh); međutim, u potonjim slučajevima to svjedoči o nesavršenostima svih stvarnih liberalno-demokratskih režima, ali i o činjenici da su takve akcije u njima moguće samo kao tajne, skrivene od javnosti i njene kritike te bez njene izričite podrške, dakle kao proizvod partikularnih interesa (*ibid.*, str. 52-53).

važno da si nijedna država “ne smije dopustiti takva neprijateljstva koja bi u budućem miru nužno onemogućila međusobno povjerenje” (Kant, 1795/2000, str. 118 [8:347]), odnosno “takva podmukla sredstva koja bi uništila povjerenje potrebno za buduću uspostavu trajnog mira” (Kant, 1797/1999, str. 137 [6:347]). Korištenje takvih sredstava⁷ prijeti posvemašnjom eskalacijom rata sve do potencijalnog međusobnog istrebljenja, a može biti i *moralno* koruptivna u domicilnim prilikama, jer “se one paklene vještine, same po sebi niske, ne bi dugo zadržale u granicama rata kad bi se jednom već počele koristiti [...] nego bi prešle i u stanje mira” (Kant, 1795/2000, str. 119 [8:347]).

Drugim riječima, Kant je samoobranu smatrao moralno neproblematičnom i tvrdio da su napadnutoj državi dopuštena “obrambena sredstva svake vrste, samo ne takva čija bi uporaba onemogućila njezinim podanicima da budu državljani” (Kant, 1797/1999, str. 137 [6:347]); dakle, i u obrambenom ratu prepoznavao je kategoriju neprimjerenih sredstava koja *moralno* korumpiraju i *vlastite* građane, što je, između ostaloga, štetno i za dugoročnu mirotvornu perspektivu.

Sve te komentare Kant je iznio imajući u vidu prvenstveno *pojedinačne* države, njihove vojne snage i njihove međusobne sukobe. *Jus ad bellum*, *jus in bello*, pa i *jus post bellum*⁸ nisu bile teme kojima bi se Kant bavio u zasebnim, specija-

⁷ Pod time Kant podrazumijeva “iznajmljivanje plaćenih ubojica (*percussores*), trovača (*venefici*), kršenje ugovora, poticanje na izdaju (*perduellio*) u državi s kojom se ratuje”, a smatra neprimjerenim i to da se koristi “špijunaža (*uti exploratoribus*) kod koje se iskorišćuje nečasnost drugih” (Kant, 1795/2000, str. 118-119 [8:347]); tom popisu dodaje i “širitelje lažnih vijesti” (Kant, 1797/1999, str. 137 [6:347]). Ne nudi daljnju elaboraciju elemenata s toga popisa, ali Espíndola i Ramírez (2025) pokušavaju pokazati kako je, u kantovskom pravnom kontekstu, “[s]tavljanje svih tih ‘umijeća’ u istu ladicu [...] pogrešno. Špijunaža ili, bolje reći, neki oblici špijunaže mogu doprinijeti izgradnji mira, ali to se ne bi moglo reći i za te druge prakse” (*ibid.*, str. 170). Njihova je poanta da neki oblici “preventivne” špijunaže, koji ne uključuju fizičko nasilje i ucjenu, mogu barem provizorno biti opravdani kao sredstva bez kojih bi (opravdana) samoobrana države mogla *de facto* biti nemoguća, a i početni koraci međudržavnih pregovora često ovise o dobroj informiranosti obiju strana.

U suvremenom kontekstu, koji Kant, naravno, nije mogao imati u vidu, postavlja se zanimljivo pitanje spada li posjedovanje *nuklearnoga naoružanja* u kategoriju nečega što “prijeti posvemašnjom eskalacijom rata sve do potencijalnog međusobnog istrebljenja”? Budući da Francuska posjeduje nuklearni arsenal, i eventualna europska vojska potencijalno bi imala pristup tom tipu oružja. Je li to, iz kantovske perspektive, dopustivo? To je svakako kompleksno pitanje, koje bi zahtijevalo podužu elaboraciju. No, u svijetu u kojem sve globalne sile raspolažu takvim tipom naoružanja, uskraćivanje te opcije potencijalnoj europskoj vojsci, barem kao “standardnog sredstva odvratanja” na globalnoj razini, vjerojatno bi dovelo u pitanje bilo kakvu stvarnu “težinu” takvih vojnih snaga. To bi bio barem jedan moguć argument u prilog dopustivosti posjedovanja takvog arsenala. Zahvaljujem anonimnoj recenzentici ili recenzentu na skretanju pozornosti na to pitanje.

⁸ Kao ključne pretpostavke za *poslijeratno* uređenje međudržavnih odnosa Kant ističe dvije ideje. Prva je da “[n]ijedan rat između neovisnih država ne može biti *kazneni rat* (*bellum punitivum*)” (Kant, 1797/1999, str. 137 [6:347]).

liziranim spisima, ali iz njegova pravno-političkog opusa mogu se relativno lako rekonstruirati navedene konture moralnih obzira vezanih uz ratovanje, s vječnim mirom kao ciljem koji bi uvijek trebao biti pred očima. Pa ipak, govoreći o *supranacionalnim integracijama*, on je ostavio dovoljno opaski koje omogućuju da se, barem u grubim crtama, rekonstruira i kantovski način razmišljanja o njihovim eventualnim vojnim snagama.

4. Vojske supranacionalnih zajednica iz Kantove perspektive

Oblik i svrha eventualnih vojnih snaga neke supranacionalne zajednice uvelike je, naravno, određen i oblikom te svrhom same te zajednice. Budući da takav tip zajednice, iz Kantove perspektive, može imati različite pojavne oblike, iako s jednom zajedničkom krajnjom svrhom (vječni mir), ne može se očekivati da će svima njima biti primjereni jednaki instrumenti sile. No, u Kantovim opaskama moguće je uočiti barem tri konkretne namjene kojima bi takve oružane snage mogle služiti.

Prva je namjena, naravno, samoobrana, što Kant kao mogućnost navodi poprilično eksplicitno: “[N]užno je da narodi sklope savez po uzoru na ideju izvornog društvenog ugovora, ne zato da bi se jedni miješali u domaće nesuglasice drugih, nego da bi se obranili od napada izvana” (Kant, 1797/1999, str. 134 [6:344]). Drugim riječima, mirotvorna federacija republikanski ustrojenih država, čak i ako ne posjeduje instrumente unutrašnje prisile nad državama članicama, može se koristiti nekim oblikom *zajedničkog* djelovanja prilikom obrane od *vanjskih* prijetnji. Te prijetnje, pretpostavlja se, dolaze od država koje *ne* dijele njihove ideale i ciljeve, tako da se obranom od njih ne čuva samo vlastita sigurnost, nego se brane i vrijednosti

vum), jer do kazne dolazi samo u odnosu nadređenoga (imperantis) prema podređenome (subditum), a takav odnos među državama ne vlada” (Kant, 1797/1999, str. 137 [6:347]); tome je tako zato što *kaznjavanje* pretpostavlja pravni sustav i vladavinu zakona, a međunarodni odnosi su anarhični, i u tome su pogledu države u njima načelno *jednakoga stajališta*, a ne subordinirane. Druga ideja nadovezuje se na prvu, a prema njoj “se nijedna od zaraćenih država ne može proglasiti za nepravednog neprijatelja (jer to već pretpostavlja sudsku presudu), jer tek *ishod* rata, kao na takozvanom Božjem sudu, odlučuje na čijoj je strani pravo” (Kant, 1795/2000, str. 118 [8:347]). Na temelju toga Kant deducira ograničenja za *ius post bellum*:

[P]objednik postavlja uvjete [...] ne prema nekom tobožnjem pravu što mu pripada zbog navodne povrede koju mu je nanio protivnik, nego se pritom oslanja na svoju silu, pa to pitanje i ne postavlja. Stoga pobjednik ne može tražiti naknadu za ratne troškove; jer tada bi rat svojeg protivnika morao proglasiti nepravednim: iako mu je taj argument možda na umu, on ga ipak ne smije navesti jer bi inače rat proglasio kaznenim i tako protivniku nanio uvredu. Ovamo također spada razmjena zarobljenika (koja ne može biti otkup) bez obzira na njihovu brojčanu jednakost.

Pobijeđena država ili njezini podanici ne gube osvajanjem zemlje svoju građansku slobodu, tako da se ona ne svodi na koloniju, a oni na kmetove; jer inače bi ispalo da je to bio kazneni rat, koji je sam po sebi proturječan. (Kant, 1797/1999, str. 138 [6:348])

koje bi trebale biti *univerzalne*, pa otpor ima i opću dimenziju borbe za vladavinu prava i globalni mir.

Druga zamisliva namjena je primjena sile prema vlastitim neposlušnim članicama, dakle neka vrsta obrane od *unutarnjih* prijetnji. Naime, ako se radi o obliku federacije koji je ustrojen pod “javnim prinudnim zakonima”, dakle jedinom obliku koji odgovara mogućnosti istinski pravnih odnosa, tada bi članice koje (silom) krše temeljne principe na kojima federacija počiva trebalo (silom) natjerati na poštivanje tih normi. To ponovno proizlazi iz temeljne Kantove ideje o pravu kao o nečemu s čime je “povezana ovlast za prisilu nad onim tko ga krši”. Iako je na brojnim spomenutim mjestima iznosio ograde u vezi s tim pitanjem, Kant, čini se, i dalje nije mogao olako odustati od ideje da “um zna samo jedan put za izlazak iz bezakonskog stanja neprekidnog rata”, pa tako u jednoj od za života neobjavljenih bilježaka (R 8076) piše da

nema spasenja izvan republike, samo vječni rat, ne uvijek s vječnom borbom, ali s vječnom prijetnjom borbe ako bi netko popustio u naoružanju i oporezivanju građana kao pripremama za rat: stoga je ispravno kazati “*nema spasa izvan republike*”. – Svjetska republika bi u svakom slučaju bila takva da nijedna pojedinačna država ne bi imala dovoljno snaga da se bori s velikom republikom ako bi to bilo potrebno; takva je država u istoj poziciji kao i barbari koji joj prijete napadom, budući da bi se borila s republikom ili se brinula sama za sebe. (Rauscher i Westphal, 2016, str. 69-70 [19:603])

Iz te bilješke, datirane u otprilike isto vrijeme kada su nastajali i bili objavljeni njegovi ključni pravno-politički spisi (sam kraj 18. st.), može se nazreti da Kant i dalje pred očima ima koncept jedne “svjetske republike” koja bi očito raspolagala nekakvim (vojnim) snagama, i to tako neodoljivima “da nijedna pojedinačna država ne bi imala dovoljno snaga da se bori s velikom republikom”.

Konačno, treća zamisliva namjena oružanih snaga supranacionalnih zajednica o kojima je ovdje riječ jest primjena sile (ili barem prijetnje) prema državama koje *nisu* članice kako bi ih se prisililo na članstvo. Kant opetovano ističe analogiju između pojedinaca, koji se *mogu* nalaziti u prirodnom stanju, i država, koje se zaista i *nalaze* u takvom tipu odnosa, lišenom pravne dimenzije. Što se tiče pojedinaca on vrlo jasno navodi kako je primjena sile radi izlaska iz takva stanja moralno prihvatljiva:

[A]ko se ne želi odreći svih pravnih pojmova, svaki je čovjek najprije dužan odlučiti se za načelo koje kaže da mora izaći iz prirodnoga stanja [...] tj. on prije svega treba stupiti u građansko stanje. Njegovo prirodno stanje nije doduše moralo biti stanje *nepravde* (*iniustus*) [...] no ipak je to bilo stanje *bespravlja* (*status iustitia vacuus*) [...] pa svatko smije silom tjerati drugoga da iz toga stanja stupi u pravno; (Kant, 1797/1999, str. 104 [6:312]).

Što se tiče država, također navodi kako su njihovi odnosi “*stanje rata* (prava jačega) [...] i susjedne države imaju obvezu da iz njega izađu”, a kao zamisliv način da se to učini ponovno spominje i primjenu sile, govoreći o “izvornom pravu slobodnih država da međusobno ratuju u prirodnom stanju (recimo zato da bi se uspostavilo stanje koje se približava pravnome)” (*ibid.*, str. 134 [6:344]). Byrd i Hruschka (2010) tvrde da je analogija između pojedinaca i država u tom pogledu potpuna te da je u ime toga i sam Kant naknadno odustao od ranije iznesenog stava o tome kako “za države prema pravu naroda ne može vrijediti isto što i za pojedinca [...] jer kao države one već imaju iznutra pravni ustav, te su izvan dohvata vanjske prinude”. Uz to oni ističu kako je taj argument ionako promašen “budući da unutrašnji ustav *logički* ne može unilateralno upravljati izvanjskim odnosima države s drugim državama” (*ibid.*, str. 196), tj. da međunarodni *pravni* odnosi ne mogu biti *unilateralni* (kao što to, uostalom, ne mogu biti ni odnosi pojedinaca).

Ako je, dakle, primjena sile (ili barem prijetnje) radi izlaska iz prirodnoga stanja dopuštena *pojedincima*, a čini se kako je Kant barem razmatrao opciju po kojoj bi, za istu svrhu, ona bila dostupna i *pojedinih državama*, tada nije nezamislivo da, radi ostvarenja istih ciljeva, ona bude dostupna i *supranacionalnim zajednicama*. Naravno, zajednica koja bi raspolagala silom s namjenom proširenja članstva zasigurno bi se njome koristila i za samoobranu, ali vrlo vjerojatno i za dovođenje u red vlastitih članica, tj. teško je pretpostaviti da bi ona *interno* bila puki *dobrovoljni* savez (budući da *eksterno* to nije).

Tri lapidarno navedene svrhe oružanih snaga supranacionalnih zajednica mogu se sada pokušati dovesti u vezu sa situacijom kakva je danas, više od dvije stotine godina nakon Kantova vremena, s puno (gorkih i skupih) povijesnih lekcija koje je Europa u međuvremenu (nadajmo se) usvojila. “[Z]amišljajući tako cijelu Europu kao jedinstvenu saveznu državu”, došli smo, malo-pomalo, do današnje Europske unije – dobrovoljne supranacionalne zajednice republikanski ustrojenih država s (nedefiniranom) perspektivom proširenja, bez zajedničkoga ustava i s mogućnošću isključivo dobrovoljnog priključivanja i isključivanja članica. Uza sve njene probleme i izazove, na nju se može gledati (i) kao na iznimno uspješan projekt, između ostaloga i u mirotvornoj domeni, jer njene države članice zaista ne ratuju jedna protiv druge. Različiti se izazovi prevladavaju različitim sredstvima, ali sigurnosni izazovi najčešće zahtijevaju odgovor iza kojeg, u krajnjem slučaju, može stajati i nekakva sila.

Poanta ovoga članka, dakako, nije geostrateška ni politološka sigurnosna analiza globalnih odnosa krajem prve četvrtine 21. st. Međutim, ako se načelno prihvaća to da Europska unija ima neke ciljeve, pa i vrijednosti, koji se ne mogu uvijek lako i bezbolno uskladiti s ciljevima i vrijednostima drugih “globalnih igrača” poput Kine, Rusije, pa i SAD-a; ako se, samim time, prihvaća to da nitko drugi neće štititi

te ciljeve i vrijednosti kao što je to (donekle) činio SAD u vrijeme Hladnoga rata; ako se letimično pogleda ne baš blistava recentna povijest europskih pokušaja da se zajednički reagira na krize poput Arapskoga proljeća,⁹ građanskoga rata u Siriji i ruske invazije na Ukrajinu, koje se sve (izravno ili neizravno) tiču (i) europske sigurnosti – tada se zaista ne čini pretjeranim postaviti pitanje: može li, u današnjem svijetu, Europska unija adekvatno štititi samu sebe i svoj (mirotvorni) projekt? To je pitanje, naravno, puno šire od isključivo vojne problematike. Mogućnost formiranja i vođenja istinski *zajedničke* vanjske politike Unije također je složeno pitanje, ali takva vrsta politike, čak i kada bi postojala, u kriznim trenucima vjerojatno ne bi mogla biti uspješna bez adekvatne opcije da bude poduprta nekakvom silom.

Budući da je današnja Europska unija, po pitanju članstva, koncipirana kao isključivo *dobrovoljni* projekt, primjena eventualnih vojnih snaga za svrhe *proširenja* i zavođenja *unutrašnjeg* reda definitivno ne bi bila primjerena, odnosno išla bi protiv temeljnog karaktera onoga što Unija trenutačno jest. Naravno, ako bi se u budućnosti europska integracija odvijala u smjeru nečega što bi se moglo nazvati “Sjedinjenim Europskim Državama”, sa zajedničkim ustavom i još snažnijom međusobnom povezanošću, tada ni primjena (potencijalne) sile prema “neposlušnim” članicama možda ne bi bila isključena (kao što je, npr., Abraham Lincoln silom održao na okupu SAD sredinom 19. st.).

Svakako se najmanje vjerojatnom, čak i u daljoj budućnosti, čini primjena sile prema državama koje nisu članice radi priključivanja nekakvoj budućoj varijanti Unije. Naime, ako je Unija zamišljena kao zajednica republikanski uređenih država koje poštuju vladavinu prava i dijele temeljne zajedničke vrijednosti, tada je malo vjerojatno da bi se takve države trebalo silom privoditi članstvu. Ako, pak, neka država ni približno ne bi nalikovala tome idealu, postavlja se pitanje zašto bi se nju uopće, u tom obliku, željelo kao članicu. Unija bi, naravno, nenasilnim sredstvima mogla poticati i potpomagati transformaciju takvih (susjednih) država u entitete pogodne za članstvo (kao što to, na razne načine, nastoji činiti i danas), ali integriranje neprilagođenih i neadekvatnih dijelova vjerojatno bi za Uniju prvenstveno bilo štetno, a usto ni najmanje poželjno.

No, i uza sve navedene ograde, svrha *samoobrane* čini se, barem u načelu, ne-problematičnom i iz kantovske vizure i iz vizure suvremene Europske unije. Na-

⁹ Dobar indikator upitne sposobnosti EU-a da samostalno reagira na krize u svojoj blizini može biti intervencija NATO-a u Libijski građanski rat 2011., za čije su izbijanje okidač bila upravo događanja tzv. Arapskog proljeća. Nakon što je SAD prepustio vođenje zračnih operacija Francuskoj, Velikoj Britaniji (tada još uvijek članici EU-a) i ostalim europskim zemljama, vrlo se brzo pokazalo da one ne raspolažu dovoljno velikim brojem aviona i “pametnih” bombi za iole duže samostalno djelovanje čak ni u ograničenom sukobu protiv (tehnološki i brojčano) inferiornog protivnika (*NATO runs short on some munitions in Libya*, 2025).

ime, iako je Kant, dugoročno, zagovarao ukidanje profesionalnih stajaćih vojski, dopuštao je da se ono uslijed nepovoljnih okolnosti odgodi, a suvremene globalne okolnosti, iz europske perspektive, uistinu ne djeluju optimalno. Naravno, sama organizacija takvih snaga otvorila bi brojna pravna i logistička pitanja. Bi li takva vojska bila “homogena” ili bi se sastojala od zasebnih, jasno razlučivih i nacionalno definiranih kontingenata? Kako bi, shodno tome, izgledao zapovjedni kadar, odnosno tko bi ga činio?

Tu su, naravno, moguća različita rješenja, no ipak se čini izvjesnim da bi barem dio takvih snaga morali činiti profesionalni vojnici. Suvremeno ratovanje postalo je, naime, toliko kompleksno da su za bilo kakvo učinkovito sudjelovanje u ratnim operacijama nužni ozbiljna obuka i trajno uvježbavanje. Korištenje neprofesionalnih vojnika, kao eventualne nadopune takvih snaga, na temelju nekog oblika legitime mobilizacije (o čemu je nešto rečeno u prethodnom odjeljku) također bi, zbog spomenute kompleksnosti, moralo podrazumijevati ozbiljno uvježbavanje, a jedan od mogućih modusa za to je i obvezni vojni rok (gdje se građani “vježbaju u rukovanju oružjem, kako bi tako sebe i svoju domovinu osigurali od napada”). U svemu tome ipak je važno razlikovati profesionalne i mobilizirane vojnike u *javnim* vojnim postrojbama, pod izravnom javnom ingerencijom, od onih u *privatnim* plaćeničkim vojskama. Tvrtke poput PMC Wagnera ili Blackwatera neugodno podsjećaju na plaćenike europskih monarha ranonovovjekovnog perioda te su definitivno teško spojive s kantovskim putem prema vječnome miru.

Zaseban skup važnih pitanja jest i onaj o dosegu namjene tih snaga. Bi li one služile isključivo za samoobranu u slučaju izravnoga napada na EU? Ili bi se njima moglo služiti i u “mirotvorne” svrhe koje se tiču izravnih interesa Unije, ali *izvan* granica same Unije (npr. uspostavljanje reda, sprečavanje genocida i ratnih zločina, pa i izbjegličkih valova koji se “prelijevaju” na teritorij Unije)?¹⁰ Sve su to otvorena pitanja, koja su zanimljiva i važna. Međutim, čini mi se da je nulto pitanje na koje

¹⁰ Jedno od mogućih pitanja koja se ovdje postavljaju, barem u kantovskom kontekstu, jest moralna prihvatljivost prekoračivanja nužne samoobrane prilikom upotrebe sile, odnosno eventualna mogućnost prebacivanja ratnih operacija na teritorij drugih država na način koji bi bio moralno opravdan. Bi li, na primjer, Europska unija u hipotetskom scenariju smjela smijeniti Putinov režim? Među preliminarne uvjete vječnoga mira Kant uvrštava i to da se nijedna država “ne smije nasilno upletati u ustav i vladu druge” (Kant, 1795/2000, str. 118 [8:346]). Međutim, uvodi i kategoriju *nepravедnoga neprijatelja*, kojega definira kao onoga “čija javno (bilo riječju ili djelom) izražena volja odaje maksimu prema kojoj, kada bi postala opće pravilo, među narodima ne bi bilo moguće stanje mira, nego bi se moralo ovjekovječiti prirodno stanje” (Kant, 1797/1999, str. 139 [6:349]). Ako pretpostavimo da otvorena agresija na međunarodno priznatu državu s namjerom njena komadanja i kršenje Helsinškoga sporazuma iz 1975. odaju takvu maksimu, tada bi se ovdje moglo primijeniti kantovsko dopuštenje za promjenu takva režima silom. Više o mogućoj dopustivosti kantovskih scenarija međunarodne vojne intervencije vidi, npr., u Bernstein (2008).

treba odgovoriti, barem iz kantovske vizure, ono o *legitimaciji* bilo kakvoga *zajedničkog* vojnog djelovanja na europskoj razini.

Naime, vidjeli smo da Kant postavlja uvjete za moralno prihvatljivo započinjanje i vođenje ratova, čak i ako su obrambeni, a ti uvjeti podrazumijevaju *republikanske institucije* kroz koje svaki građanin “preko svojih predstavnika mora slobodno pristati ne samo na ratovanje uopće nego i na svaku objavu rata napose”. Na razini današnje Europske unije taj uvjet predstavlja temeljni problem zbog onoga što se obično naziva njenim “demokratskim deficitom”, odnosno percipiranim manjkom izravnog utjecaja građana Unije na njene politike.

Trenutačne institucije Unije nastoje donekle balansirati između predstavljanja interesa pojedinačnih *država članica*, dakle *grupnih djelovatelja* s nacionalno definiranim karakterom, i predstavljanja interesa *građana* Unije kao *pojedinaca*. Interese potonjih zastupa Europski parlament, u kojem se zastupnici birani u državama članicama grupiraju prema političkoj afilijaciji, a ne isključivo (ili primarno) prema nacionalnom ključu. U takvoj konstelaciji snaga otvoreno je pitanje kako bi se Kantov legitimacijski uvjet o pristanku *građana* na eventualno ratovanje uopće mogao ili trebao zadovoljiti. Na prvi pogled čini se da bi ti “predstavnici” građana trebali biti (današnji ili budući) europarlamentarci. Ako bi to bilo ispravno čitanje toga uvjeta, čini se da bi bilo nužno provesti ozbiljne promjene. Europski parlament morao bi dobiti znatno proširenje ovlasti, čime bi postao još sličniji nacionalnim parlamentima. Time bi se osjetno promijenili odnosi moći unutar Unije jer bi države članice kao grupni djelovatelji izgubile znatan dio utjecaja, što bi i *de facto* i *de jure* značilo povećanje stupnja integracije same Unije.

Moguća alternativa tome bila bi da takve odluke donosi neko tijelo poput sadašnjeg Vijeća Europske unije, u kojem sjede ministri iz država članica, na primjer na Vijeću za vanjske poslove, u kojem sjede ministri vanjskih poslova svih država članica. Oni, naravno, predstavljaju *vlade* svih država članica. Te vlade jesu formirane kroz demokratske procese, ali one ne predstavljaju opću volju *građana Unije*, već opću volju *vlastitih državljana*. Razlika je, između ostaloga, u tome što bi procedure predstavljanja opće volje mogle dati različite ishode ovisno o načinu njihovog provođenja i vrednovanja na različitim razinama. Posve je zamisliv scenarij u kojem bi, u vezi s pitanjem rata i mira u konkretnom slučaju, većina *građana* Unije, putem svojih predstavnika u Europskom parlamentu, mogla željeti jedan ishod, a istovremeno bi većina vlada *država članica*, putem svojih predstavnika u Vijeću Europske unije, mogla željeti neki drugi. Drugim riječima, procedure predstavljanja opće volje kazale bi kako europski građani žele jedno, a europske države¹¹ drugo.

¹¹ Iz perspektive današnje Unije, koja se (još uvijek) sastoji od jasno definiranih samostalnih nacionalnih država, mogu se postaviti i razna pitanja o položaju u kojem bi se našla pojedina država članica koja bi bila protiv eventualne odluke o ratu, tj. koja se ne bi željela boriti. Kako bi

Što bi u tom slučaju željela Europska unija kao kolektivni entitet, kao grupni djelovatelj?

Dok se pitanja poput ovih ne razriješe, definitivno neće biti moguće istinski *zajedničko* europsko djelovanje na vanjskopolitičkom i vojnom planu. Ako se *deskripcija* trenutne situacije uzme kao baza za *normiranje*, tada se iz same činjenice *podijeljenoga* utjecaja građana pojedinaca i država članica u institucijama Unije može zaključiti da bi se za legitimiranje eventualnoga zajedničkog vojnog djelovanja u ovom trenutku moralo zadovoljiti *oba* faktora. Zakonodavna procedura Unije podrazumijeva da Europska komisija (dakle, predstavnik interesa država članica) ima zakonodavnu inicijativu, ali da zakone mora potvrditi Parlament (dakle, predstavnik interesa građana Unije). Kada bi se slična procedura primjenjivala prilikom donošenja odluka o zajedničkom vojnom angažmanu, to bi, u sadašnjem odnosu snaga, zasigurno imalo najveću legitimacijsku težinu.

Složenost te procedure, vrijeme koje je potrebno da se ona provede i stupanj konsenzusa potrebnog da se dođe do zajedničkog obvezujućeg stava definitivno bi otklonili mogućnost ishitrenih odluka. Istovremeno, brojnost faktora koji bi tu bili u igri povećavala bi “krhkost” samoga procesa. Zloglasni povijesni primjer, *liberum veto*, svjedoči o tome da s porastom broja faktora nužnih za donošenje obvezujućih zajedničkih odluka dolazi do smanjenja mogućnosti (samim time i vjerojatnosti) zajedničkog djelovanja, a povećanja mogućnosti (i vjerojatnosti) vanjskog uplitanja u deliberativne procese, s potencijalno katastrofalnim posljedicama.

Liberalno veto bilo je, naime, pravo svakog člana ranonovovjekovnoga poljskog Sejma da vetom onemogućujući donošenje bilo kojega zakonskog prijedloga, pa čak i da raspusti kompletni Sejm i poništi sve odluke koje su na njemu donesene. Budući da je Sejm, uz zakonodavne, imao i brojne upravne te sudske ovlasti, u praksi je to značilo da se sve važne odluke moraju donositi *jednoglasno*. To je dovelo do paraliziranja političkoga života, neučinkovitosti bilo kakve centralne vlasti te stalnoga uplitanja vanjskih sila u unutrašnja pitanja Poljske podmićivanjem delegata, koji su onemogućavali inicijative protivne stranim interesima. Krajnja je bilanca bila: građanski rat, strana vojna intervencija i podjela Poljske, koja je nestala s karte Europe (*liberalno veto*, 2025).

Zanimljivo je primijetiti kako i sam Kant, suvremenik tih događaja, spominje taj primjer kada u svojim bilješkama razmišlja o nazivima za različite tipove režima. On *Poljskom slobodom* naziva kombinaciju postojanja slobode i zakona, ali

ona, na primjer, mogla pravdati svoju odluku u europskom forumu? Pozivanje na njene zasebne (“sebične”) nacionalne interese zacijelo ne bi imalo veliku (moralnu) težinu u očima drugih članica. No, pitanje je bi li ju imalo i načelno pozivanje na “mirotvorstvo”. Kao što sam naglasio na početku trećega odjeljka, mirotvorstvo, barem u kantovskom kontekstu, ne implicira nužno odricanje od primjene sile.

bez stvarne moći, te proglašava to apsurdom i izravno povezuje s propašću Poljske, koju je promatrao u realnom vremenu (Joerden, 1995, str. 146-147). Primjer je važan iz kantovske perspektive jer svjedoči o tome da prigovori o “nepraktičnosti” (“nerealističnosti”) zahtjeva koje njegova praktička filozofija stavlja pred ljude nisu baš uvijek opravdani. Kantu jest bilo stalo do toga da se normativni zahtjevi mogu barem aproksimirati u “stvarnome” svijetu (“neprekidnom *približavanju* vječnom miru”). U konkretnom slučaju, legitimacijska procedura kojom bi neka supranacionalna zajednica mogla inicirati zajedničko vojno djelovanje ne smije, ni iz kantovske perspektive, biti “apsurdna”, tj. takva da tu zajednicu unaprijed osuđuje na paraliziranost i ostavlja na milost i nemilost stranim faktorima, od kojih bi se upravo trebala zaštititi.

5. Zaključak

Europska unija bila je, a na neki način i dalje jest projekt u nastajanju. Oni koji su, iz raznih razloga, euroskeptični mogli bi cinično napomenuti da je ona u ovom trenutku projekt u nestajanju. Iz koje god perspektive gledali, čini se da Uniji predstoje promjene, uvjetovane dobrim dijelom i vanjskopolitičkim faktorima. Jedna od mogućih promjena bila bi evolucija Unije u entitet koji je u stanju štiti (pretpostavljene) zajedničke interese na globalnoj razini na način koji je puno učinkovitiji nego dosad. To bi podrazumijevalo i mogućnost zajedničkog, u najmanju ruku koordiniranog (ako već ne “unisonog”) vojnog djelovanja.

Budući da se radi o projektu koji je, već u osnovi, zamišljen dobrim dijelom kao *mirotvorni*, bilo kakav govor o zajedničkom *vojnom* angažmanu može se, na prvi pogled, učiniti paradoksalnim. Međutim, jedan od “duhovnih otaca” suvremenog europskog ujedinjenja, Immanuel Kant, uvažavao je ideju da put prema “vječnom miru” ne podrazumijeva nužno pacifizam u doslovnom smislu te riječi. U članku sam nastojao povezati njegovo shvaćanje uloge koju na tom putu trebaju odigrati supranacionalne zajednice i današnju Europsku uniju. Pokušao sam pokazati da, u okviru njegova nacrt, ne postoje moralne ni pravne prepreke tomu da supranacionalne zajednice, s dugoročno mirotvornim planovima, ipak raspolažu zajedničkim vojnim potencijalima, u najmanju ruku za potrebe samoobrane. Suvremenim raspravama o potrebi organiziranja zajedničkih vojnih snaga Unije pridonio sam, dakle, uvidima jednoga od njenih “idejnih začetnika”, nastojeći ih prilagoditi sadašnjem povijesnom trenutku. Kao najveću prepreku osnivanju takvih snaga iz kantovske perspektive detektirao sam potrebu za dorađenim deliberativnim i legitimacijskim mehanizmima. Oni su, bez daljnijega, mogući, ali ih je u svakom slučaju potrebno precizirati kako bi zajedničko vojno djelovanje, u načelu neproblematično, zaista moglo biti i izvedivo na prihvatljiv način.

LITERATURA

- Bernstein, A. R. (2008) "Kant on Rights and Coercion in International Law: Implications for Humanitarian Military Intervention", *Jahrbuch für Recht und Ethik / Annual Review of Law and Ethics*, vol. 16, str. 57-99.
- Byrd, B. S. i Hruschka, J. (2010) *Kant's Doctrine of Right: A Commentary*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Chen, J. (2023) "Rawls and the Global Original Position", *Croatian Journal of Philosophy*, XXIII (67), str. 113-132.
- Espindola, J. i Ramírez, J. (2025) "Kant's Spies", *Kant-Studien*, 116 (2), str. 149-173.
- Fendt, G. (1995) "Sublimity and Human Works: Kant on Tragedy and War" u Robinson, H. (ur.) *Proceedings of the Eighth International Kant Congress, 1995*, vol. 2. Milwaukee: Marquette University Press, str. 509-517.
- Joerden, J. (1995) "From Anarchy to Republic: Kant's History of State Constitutions" u Robinson, H. (ur.) *Proceedings of the Eighth International Kant Congress, 1995*, vol. 2/1. Milwaukee: Marquette University Press, str. 139-156.
- Kant, I. (1784/2000) "Ideja opće povijesti s gledišta svjetskoga građanstva" (prev. Z. Posavec) u Kant, I. *Pravno-politički spisi*. Zagreb: Politička kultura, str. 17-32.
- Kant, I. (1786/2000) "Nagađanja o početku povijesti čovječanstva" (prev. Z. Posavec) u Kant, I. *Pravno-politički spisi*. Zagreb: Politička kultura, str. 43-57.
- Kant, I. (1790/1957) *Kritika rasudne snage* (prev. V. Sonnenfeld). Zagreb: Kultura.
- Kant, I. (1793/2000) "O općoj izreci: To bi u teoriji moglo biti ispravno, ali ne vrijedi u praksi" (prev. Z. Posavec) u Kant, I. *Pravno-politički spisi*. Zagreb: Politička kultura, str. 59-97.
- Kant, I. (1795/2000) "Prema vječnom miru" (prev. Z. Posavec) u Kant, I. *Pravno-politički spisi*. Zagreb: Politička kultura, str. 113-153.
- Kant, I. (1797/1999) *Metafizika čudoređa* (prev. D. Karaman). Zagreb: Matica hrvatska.
- Kant, I. (1798/2003) *Antropologija u pragmatičnom pogledu* (prev. Ž. Pavić). Zagreb: Naklada Breza.
- Kleingeld, P. (2006) "Kant's theory of peace" u Guyer, P. (ur.) *The Cambridge companion to Kant and modern philosophy*. Cambridge: Cambridge University Press, str. 477-504.
- Kleingeld, P. (2014) "Patriotism, Peace and Poverty: Reply to Bernstein and Varden", *Kantian Review*, 19 (2), str. 267-284.
- liberum veto* (2025) *Encyclopedia Britannica*. Encyclopædia Britannica, Inc. Dostupno na: <https://www.britannica.com/topic/liberum-veto> (pristupljeno: 2. 10. 2025.).
- NATO runs short on some munitions in Libya* (2025) *Atlantic Council*. Dostupno na: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/natosource/nato-runs-short-on-some-munitions-in-libya/> (pristupljeno: 1. 9. 2025.).

- Quadruple Alliance* (2025) *Encyclopedia Britannica*. Encyclopædia Britannica, Inc. Dostupno na: <https://www.britannica.com/topic/Quadruple-Alliance-Europe-1718> (pristupljeno: 12. 8. 2025.).
- Rauscher, F. i Westphal, K. R. (ur.) (2016) *Kant: Lectures and Drafts on Political Philosophy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rawls, J. (1999) *The law of peoples; with, The idea of public reason revisited*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Utrechtski mir* (2025) *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013.–2025. Dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/clanak/utrechtski-mir> (pristupljeno: 12. 8. 2025.).

Lovro Grgić

ARMY OF THE EUROPEAN UNION FROM
A KANTIAN PERSPECTIVE

Summary

In this article I try to show how the imminent question of a joint army of the European Union would be answered by Immanuel Kant, one of its “spiritual forefathers”. I consider Kant’s views on the peacebuilding role of supranational entities, the moral permissibility of warfare, and the legal procedures for starting wars, and link them with the current European situation to produce an affirmative answer to the issue of a possible European army. I claim that the European Union is, from a Kantian perspective, the nearest thing to a peace-enabling supranational entity, and thus provides a moral foundation for a joint military. Considering that the current European situation is not promising, such forces would constitute one of the pillars for a sustainable European project. I envisage as the main challenge the need to construct deliberative procedures that would make decision-making truly legitimate (on the European scale), while also being operable.

Keywords: Kant, European Union, Army of the European Union, Supranational Entities, War

Lovro Grgić, nezavisni istraživač. E-mail: lovro_grgic@yahoo.com